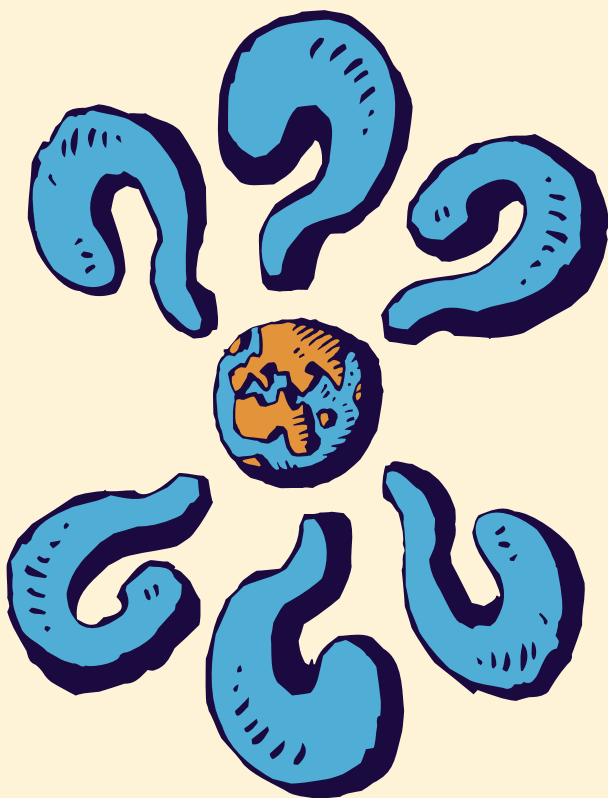

I řekl Bůh

Trinitární teologie stvoření

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

Karolinum

teologie

I řekl Bůh

Trinitární teologie stvoření

Ctirad Václav Pospíšil

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

v edici Teologie

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Kniha byla připravena v rámci projektu Teologie stvoření – výzvy přírodních věd a trinitární teologie (GAČR, č. 16-08021S).

© Univerzita Karlova, 2019

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2019

© Ctirad Václav Pospíšil, 2019

Cover illustration © Kameel Machart, 2019

ISBN 978-80-246-4261-1

ISBN 978-80-246-4262-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD: SNAHA VYNÁŠET ZE SVÉHO POKLADU STARÉ I NOVÉ /11

1. Poslední svorník rozsáhlé klenby /12
2. Kreaturalita jako nejhlubší zřídlo a kritérium každé teologie stvoření /14
3. Stvoření a stvořenost jsou dva vztahy plus velkodušná darovanost /18
4. Tematické rozvržení této monografie /23

1. TEOLOGIE STVOŘENÍ: ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A DNEŠNÍ SITUACE NA MEZINÁRODNÍ SCÉNĚ /27

- 1.1 Nejvýznamnější díla českých katolických autorů v oblasti teologie stvoření /30
- 1.2 Pozoruhodné tituly relevantní pro teologii stvoření přeložené do češtiny /36
- 1.3 Dílčí hodnocení /38

2. OTEC, SYN A DUCH SVATÝ JAKO NUTNÝ PŘEDPOKLAD STVOŘENÍ /41

- 2.1 Magisterium: stvoření je společným dílem Otce, Syna a Ducha svatého /44
- 2.2 Biblická a zejména novozákonní východiska tajemství stvořitelské Trojice /49
- 2.3 Otec tvoří skrze a podle Syna v Duchu darovanosti /59
 - 2.3.1 Analogie entis a Otec, Syn a Duch svatý jako „nadosoby“ /61
 - 2.3.2 Hypoteticky jednoosobový Bůh stvořitel nedává z filosofického hlediska smysl /67
 - 2.3.3 Starozákonní Bůh stvořitel je Bůh Otec, ovšem nikdy bez vztahu k Synu a Duchu svatému /72
 - 2.3.4 Rozvinutí aplikace schématu č. 1 nejen na teologii stvoření /86
- 2.4 Dílčí hodnocení a výhled /100

3. STVOŘENÍ Z NIČEHO, STVOŘITELOVA SVOBODA JAKO ZÁKLAD NAŠÍ SVOBODY A DŮSTOJNOSTI /101

- 3.1 Teologie stvoření: naše křesťanská identita a dialog s judaismem a islámem /102
- 3.2 Základní pravdy křesťanské víry implikují *creatio ex nihilo* /105
- 3.3 Potíže i úžas spjaté s mysteriózním prvním i ustavičným *creatio ex nihilo* /113

- 3.4 Svoboda Stvořitele, naše dramatická svoboda, kreaturální optimismus, pesimismus a realismus /122
- 3.5 Byl by bez stvoření Bůh Bohem někoho? Je jeho svoboda vzhledem ke stvoření a zároveň důsledně věrná sobě opravdová? /132
- 3.6 Svobodné a láskyplné *creatio ex nihilo* v Písmu, u církevních otců a magisteria /135
- 3.7 *Creatio ex nihilo* a velký třesk? /145
- 3.8 Dílčí hodnocení /147

4. USTAVIČNÉ STVOŘENÍ: KOMPETENCE STVOŘITELE A STVOŘENÝCH ČINITELŮ, JEHO PROZŘETELNOST A TÍŽIVÉ MYSTÉRIUM ZLA /148

- 4.1 Stvořitelské působení Otce, Syna a Ducha svatého ve tvorech (*concursum divinum*) jako zdroj vděčnosti a pozitivního myšlení /148
- 4.2 Boží prozřetelnost jako pramen důvěry, odvahy, naděje, moudrosti /166
- 4.3 Zapeklitý otazník dramatu zla /176
- 4.4 Dílčí hodnocení /195

5. ČLOVĚK JAKO VRCHOL DÍLA STVOŘENÍ /197

- 5.1 Ochrana života a jeho prostředí na základě trinitárně zakotveného dialogického antropocentrismu /198
- 5.2 Teologie stvoření tváří v tvář evolucionismu /213
- 5.3 Člověk jako Boží obraz a osoba je plně tělem i duší, duchem /226
 - 5.3.1 Existence lidské duše /229
 - 5.3.2 Nedualistické vnímání lidské bytosti jako duše a těla v Bibli a v křesťanství /233
 - 5.3.3 Původ lidské duše: preexistencialismus, emanacionismus, traducianismus a kreacionismus /242
 - 5.3.4 Kreacionismus z hlediska trinitárního chápání lidské osoby jako Božího obrazu a podoby /244
 - 5.3.5 Problematika evolučního vzniku-stvoření člověka ve světle křesťanské nauky o lidské duši /248
 - 5.3.6 Nepřijatelná verze trichotomismu a plná oprávněnost trojvrstevného pojmání lidské bytosti /251
- 5.4 Základní teze k problematice prvotního hříchu a jeho univerzálních důsledků /252
 - 5.4.1 Prvotní hřích /253
 - 5.4.2 Problematika dědičné viny v dějinách křesťanství /264
 - 5.4.3 Kritická reflexe nad tajemstvím dědičné viny, *dona supernaturalia* a *dona praeternaturalia* /279
- 5.5 Dílčí hodnocení /288

6. NEJAKTUÁLNĚJŠÍ KAPITOLA ANGELOLOGIE: PROBLEMATIKA ĎÁBLA A JEHO MIMOŘÁDNÉHO PŮSOBENÍ /290

- 6.1 Démonologie z hlediska analogie víry a její lokalizace v členění jednotlivých traktátů systematické teologie /296
- 6.2 Proměny představy o Ďáblu v Bibli a jejich souvislosti s obrazem Boha. Paradoxalita Ďáblový existence a jeho neosobní osobovost bez tváře /299
- 6.3 Nutnost rozlišování: teologie v pravém slova smyslu a popularizační literatura /309
- 6.4 Podněty k problematice vyhodnocování příznaků posedlosti /316
- 6.5 Nesamozřejmá hodnota pravého dobra prožívaná na pozadí zkušenosti s jeho negací /324
- 6.6 Dílčí hodnocení /326

ZÁVĚR: SPOLEČNÝ JMENOVATEL TROJIČNÍ TEOLOGIE STVOŘENÍ – SVOBODA A DŮSTOJNOST BOŽÍHO OBRAZU! /328

Zkratky /335

Bibliografie /336

Summary /354

Omnia per ipsum et in ipso creata sunt

Ko 1,16

Mému nezapomenutelnému prvnímu
učiteli dogmatické teologie,
blahé paměti,
otci Jaroslavu Aloisi Mocovi, O. F. M.

ÚVOD: SNAHA VYNÁŠET ZE SVÉHO POKLADU STARÉ I NOVÉ¹

Nejeden čtenář asi bude souhlasit, když prohlásím, že Hospodin nás neustále překvapuje, ba uvádí do rozpaků jak naprostými nečekanostmi, které se odehrávají v rámci našich životních příběhů, tak nepředstavitelnou obrovitostí a fascinující nádherou svého stvořitelského díla. Pohlížeje na nezměrné hlubiny vesmíru, nespočet hvězd i galaxií, nepředstavitelné časové rozměry, na úžasnou rozmanitost života si teolog, který druhým vypravuje o stvoření jako přirozeném zjevení, někdy v duchu říká, jestli to Hospodin s manifestací své velikosti tak trochu nepřehnal. Nejde mu potom na rozum, že tváří v tvář tomu všemu má jako docela obyčejný a z hlediska kosmických dimenzí pranepatrný, rozumem obdařený živočich s křesťanskou vírou v srdci pojednávat o Stvořiteli a jeho díle. Není divu, že v určitých fázích takového snažení si připadá jako někdo, před kým stojí úkol, který lze popsat slovy *mission impossible*. A nejde tu jenom o jeho vlastní porozumění, nýbrž také o srozumitelnost vypracovaného spisu. Již pokud možno co nejstručnějším uvedením do tohoto v zásadě od samého počátku k nedokonalosti odsouzeného snažení proto nemůže být něčím předem daným, samozřejmým a nepřekvapivým.

V této ouvertuře si nejprve dovolím rozezvučet motivy, které spíše odpovídají žánru jménem předmluva, nicméně zároveň tím upozorním na předpoklady opravdu plodné lektury nyní předkládaného díla i na místo, které této knize patří v celku mého dosavadního snažení na poli teologie. Ve druhém bodu poukáži na nejhlubší zřídlo reflexe nad tajemstvím stvoření, jímž je prožívání vlastní stvořenosti – kreaturality. Díky tomuto existenciálnímu a spirituálnímu zakořenění nemůže být teologie stvoření nikým obviňována z toho, že by byla pouhým mentálním konstruktem. Předposledním krokem této do jisté míry nulté etapy našeho společného putování bude jasné vymezení stvoření jako dvou vztahů, totiž stvoření a stvořenosti, přičemž

1/ Srov. Mt 13,52.

do hry vstupuje ještě vztah darovanosti. To, že se takováto pasáž uzavírá přehledem tematického rozvržení látky do jednotlivých kapitol a ospravedlněním logičnosti makrostruktury celé knihy, lze asi předem očekávat. Zda totéž platí také o samotném uspořádání rozsáhlého materiálu, nechť posoudí každý čtenář sám.

1. Poslední svorník rozsáhlé klenby

Jedním ze základních předpokladů kvalitního monografického zpracování jakéhokoli traktátu dogmatické teologie je plně autorovo nasazení, do něhož vstupuje celý jeho životní příběh i dosavadní odborné snažení. Všechna předchozí díla se mu pak jeví jako prameny, potoky a řeky, které se nyní slévají do nového toku, po němž se plaví krajinou známou i neznámou. Pokud by kdokoli chtěl přistoupit k vytvoření opravdu trinitárně koncipované teologie stvoření, musel by zvládnout pochopitelně christologii a soteriologii², trojiční teologii³ a nikoli v poslední řadě také úskalí metody aplikované v katolické dogmatické teologii⁴.

Jedním z velmi užitečných způsobů jak porozumět textu je takzvaná rekonstruktivní hermeneutika. Jestliže autor knihy dospěl k tomuto cíli dlouhou cestou, jejímiž milníky jsou v poznámkách připomenuté monografie, pak by mělo být zřejmé, že nyní předkládanou trinitární teologii stvoření bude číst opravdu s užitkem především ten, kdo jako čtenář prošel toutéž cestou. Navíc je nutno důrazně podtrhnout, že velmi mnohé z teologické metodologie, trojiční teologie, christologie a soteriologie nelze v této knize podrobně vysvětlovat, a proto jsou uvedené záležitosti povětšinou pouze stručně připomínány jako něco, co bylo již dříve vyloženo. Zároveň je na místě určitá omluva, protože tato zcela nová teologie stvoření, která je zároveň věrna přínosům té klasické, opravu není a nemůže být, navzdory velké autorově snaze, jednoduchou četbou.

To ale ještě není všechno, neboť ten, kdo by se chtěl do podobného podniku pustit, by měl dále velmi dobře prozkoumat fundamentálně teologickou stránku problematiky stvoření, která spočívá v metodologicky i historicky ne

2/ Srov. C. V. Pospíšil: *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 4. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2010.

3/ Srov. C. V. Pospíšil: *Jako v nebi, tak i na zemi*, 3. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2017.

4/ Srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, 2. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2010.

právě nekomplikovaném poměru mezi teologií a přínosy přírodních věd. Jak bude záhy vysvětleno, dogmatické pojednání o tajemství stvoření by se právě zmíněnou problematikou opravdu nemělo příliš zatěžovat, neboť propojit biblicky a patristicky laděnou teologii stvoření s problematikou přírodovědeckého přístupu k realitě by bylo neúměrnou zátěží nejen pro autora, ale hlavně pro čtenáře. Z uvedeného důvodu jsem již dříve navrhol, aby téma stvoření bylo rozděleno mezi fundamentální teologii,⁵ která by se v obnoveném traktátu o stvoření věnovala právě problematice vztahu víry a přírodních věd, a dogmatickou teologii, která by se pak mohla pokojně a tak říkajíc s krytými zády věnovat tomu, co je jí vlastní, totiž tajemství stvoření jako takovému.⁶

Nyní předkládaná monografie tudíž svým způsobem završuje dlouholetý výzkum, jehož předmětem bylo tajemství stvoření nejprve na rovině reakcí české katolické teologie na výzvy přírodních věd v období 1850–1950⁷ a následně v podobě mapování cesty světové katolické teologie v letech 1871–1910 k evolučnímu pojetí vzniku-stvoření člověka.⁸ Vzhledem k velké komplexnosti celé teologie stvoření jak z fundamentálněteologického hlediska, tak v rámci dogmatické teologie by bylo navýsost žádoucí, kdyby se ten, kdo chce s opravdovým užitkem prostudovat tuto trinitární teologii stvoření, nejprve seznámil s přínosy právě zmíněných prací. Podtrhuji, že v této monografii často buď jen stručně resumuji to, nebo pouze odkazuji na to, co je detailně vysvětleno v oněch dříve vydaných svazcích. **Všechny tři knihy věnované teologii stvoření tudíž vytvářejí do jisté míry volně propojený triptych, v němž se jistým způsobem završuje moje předchozí minimálně čtyřicetileté nasazení v oboru vědecké teologie.** S určitou dávkou poetické licence by se dalo říci, že nyní předkládaná kniha v jistém slova smyslu představuje jakýsi pomyslný svorník klenby mého celoživotního díla.

Teprve v okamžiku, kdy byly všechny výše uvedené podmínky splněny, kdy se obě poloviny klenby přiblížily natolik, že jejich propojení se mohlo uskutečnit jediným stavebním kamenem v podobě další monografie, mohl jsem s čistým svědomím přistoupit k práci na trinitární teologii stvoření.

5/ Nemělo by smysl zatajovat, že ze širšího fundamentálněteologického hlediska vstupuje do hry pro mnohé pravděpodobně velmi nečekaně také monografie, v níž jsem se potýkal s myšlenkovým odkazem T. G. Masaryka, srov. C. V. Pospíšil: *Masaryk irituující a fascinující*, Praha: Karolinum, 2018.

6/ Srov. C. V. Pospíšil: Problematika historie poměru mezi teologií a přírodními vědami z metodologického hlediska, *AUC Theologica* 4 (2014) 1, s. 11–32.

7/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, Praha: Karolinum, 2017.

8/ Srov. C. V. Pospíšil: *Průkopníci a jejich odpůrci*, Praha: Karolinum, 2018.

S postupem ne právě snadného díla na nyní předkládané monografii jsem si začal stále jasněji uvědomovat, že Boží prozřetelnost mi umožnila věnovat se práci na tomto úchvatném tématu až po několik desetiletí trvající přípravě, která z mé strany určitě nebyla takto naplánována. Verifikovat ani falzifikovat se uvedené tvrzení nedá. Ani já si z vědeckého hlediska nemohu být jist, zda nynější autointerpretace mého dosavadního odborného života je opravdu správná. Vnitřně jsem o tom přesvědčen jedině na základě víry a podivuhodně logického postupu zpracovávání jednotlivých velkých témat dogmatické teologie, které spontánně vyústily do této knihy, aniž bych to já sám měl od počátku na mysli.

2. Kreaturalita jako nejhlubší zřídlo a kritérium každé teologie stvoření

Na tuto Zemi přicházíme, aniž bychom to mohli nějak ovlivnit. Od druhých jsme vrženi do světa a zároveň postaveni před nevyhnutelné, věčné a velmi znepokojující otázky: Odkud přicházím? Kdo jsem? Jaký je smysl mého života? Kam směřuji? Proč existuje utrpení, zlo a zejména nespravedlnost? Proč právě já musím procházet tímhle lilem strážní a nepochopení?

Existence je nám nabídnuta jako šance, uložena jako úkol, či dokonce poslání, naložena na bedra jako stále těžknoucí břemeno. Posledním svorníkem všech těchto prožitků, charakterizujících lidského ducha, jsme my sami, protože tím největším a bezprostředním otazníkem i neproniknutelným tajemstvím je každý člověk sám pro sebe. Uvedené otázky a doteky tajemství představují bytostnou charakteristiku tvora jménem člověk, a proto trvají od doby procitnutí lidské mysli a příslušné otázky nepřestanou být kladeny až do samotného konce dějin lidstva. Uvedené tázání je rovněž kořenem náboženství, umění, teologie, filosofie, tedy způsobů, jak se s touto provokací jménem existence intelektem obdařeného živočicha snažíme vyrovnávat. Definitivní a urgentně naléhavé řešení oněch problémů leží stále v nedohlednu. Má-li člověk uchopit šanci vlastního života a využít ji co nejsmysluplněji, nezbyvá mu nakonec nic jiného než uvěřit a přijmout jednu z oněch nabídek, které z hloubi věků přicházejí jako poselství minulých generací, protože i je znepokojoval, ba trýznil onen bezprostřední a dramatický kontakt s nevýslovným tajemstvím. **Ano, tváří in tvář naší nesamozřejmosti, kontingentnosti, vrženosti do světa nám nakonec nezbyvá než někomu uvěřit. I ateista a materialista totiž v zásadě jenom věří a hledá racionální odůvodnění svého přilnutí k určitému typu řešení klíčových otázek své vlastní existence.**

Není tajemstvím, že ono rozhodnutí pro uvěření určitému světonázoru nemá jen racionální povahu, protože, ačkoli se stydíme navenek a často i sami před sebou si to přiznat, rozum bývá tak často jen loutkou, jejíž šňůrky v rukou pevně třímá srdce. Není tudíž divu, že ty odpovědi na fundamentální světonázorové otázky, které jaksi podkopávají, nebo dokonce vyvracejí naše dosavadní „jistoty“, nás opravdu hodně znepokojují, ba dokonce v nás mohou vyvolávat odpor a iracionálně negativní reakce. Právě naznačené vyvedení z míry, nebo dokonce emotivní odpor může být projevem jednak špatně skrývané vnitřní nejistoty, jednak bytostné neochoty k proměně smýšlení, tedy uzavřenosti tomu, co definujeme jako obrácení. Aby nedošlo k mýlce, křesťané by si už jednou provždy měli uvědomit, že postoj trvalé ochoty k proměně mysli je základním charakteristickým rysem duchovně nezakrnělé evangelijní víry. I věřící je vystaven nebezpečí, že jeho přesvědčení nabude podoby ideologické zabeđenosti, fundamentalistického zabarikádování se v hradu falešných sebejistot. Předkládáme-li druhým pomyslnou kytici, do níž jsme stuhou docela prosté moudrosti a průzračné logiky svázali souhrn odpovědí na ona bazální znepokojení lidského srdce i rozumu, pak je smíme povzbuzovat, aby k onomu svazku květin sami přivoněli a otevřeli se proměně vlastní mysli, jedině za předpokladu, že takové je rovněž trvalé naladění našeho srdce.

Dějiny světonázorového zápolení v minulých staletích nás totiž poučily, že přínosy přírodních věd v sobě obsahovaly mnoho nezvratných důkazů, které usvědčovaly ne sice všechny, ale přece jenom mnohé teology z nesprávného pohledu na řadu skutečností našeho světa. Proměnu smýšlení z křesťanského hlediska tudíž nepotřebují jenom ti, kdo nechodí do kostela a nevzývají Boha stvořitele, ale mnohdy ještě více ti, kdo jsou zapsáni ve farních matrikách. Jenomže přetavovat vlastní mysl, otvírat ji, nechávat se usvědčovat z toho, že naše dosavadní přesvědčení je nutno tvářit v tvář kontaktu s realitou proměňovat, není něco, co by nebolelo, co by se nedotýkalo naší hrdosti, co by nevyvolávalo démona vzdoru a pýchy. A právě s touto nepohodlnou výzvou přichází živá teologie stvoření. Je-li postavena na skále evangelia, pak ten, kdo se o ni poctivě snaží, nemůže nezakoušet, že jeho dílo a spolu s ním více nebo méně i on sám se stává znamením, jemuž se odporuje. A nemělo by ho překvapovat, že onen vzdor bývá daleko zavilejší, podlejší a nechutnější z vlastních řad než od těch, kdo jako poctiví teoretičtí ateisté nejsou s to svým rozumem dospět k Bohu stvořiteli, po němž v hloubi svého srdce leckdy upřímně touží. Naproti tomu katolický klérus, teologové a křesťané nejsou jenom lidmi víry, ale často také více nebo méně praktickými ateisty,

kteří sice o Bohu tu a tam mluví, nicméně pokornými služebníky jeho Pravdy nemohou být, protože jejich skutky a smýšlení se potloukají světem na hony daleko zvěsti Muže z Nazareta.

Na tomto místě si dovolím malou odbočku. Opět se totiž stalo módním předpovídat, dokdy bude s tradičními církvemi už jednou provždy konec. Jenomže takových rádoby proroctví bylo v minulosti víc než dost a žádné se nenaplnilo. Původci takových prognóz vnímají jen lidskou stránku církevní organizace, která může vzbuzovat v leckom pousmání podobně, jako ji dodnes vyvolává evangelijní popis spolku dvanácti apoštolů kolem Ježíše. Nesmlouvaví sudíči však zapomínají na skutečný důvod rozhodnutí člověka být křesťanem, který určitě nesplývá vjedno s obdivem k duchovním, biskupům, arcibiskupům, kardinálům, papežům. Nejhlubším zřídlem obrácení člověka ke Kristu jsou jednak ony věčné otázky, které rozechvívají naše srdce, jednak velmi inteligentní návrh křesťanské víry, jak se k tomu všemu stavět. Miliony a miliony lidí stále zakoušejí rovněž to, že víra v Otce, Syna a Ducha svatého je tím zdaleka neoptimističtějším postojem k životu a také nejfantastičtějši strategií jak obstát v bezmála zničujících zkouškách, které s sebou život na této planetě a ve velmi nedokonalé lidské společnosti nevyhnutelně přináší. Právě naznačený pramen víry nemůže nikdy vyschnout, a proto křesťanství bude v dějinách lidstva přítomno až do jejich definitivního vyvrcholení.⁹ Kristovo slovo, podle něhož jeho církve pekelné brány nikdy nepřemohou (srov. Mt 16,18), platí a platit nepřestane, byť by momentální situace vyhlížela například kvůli mravním selháním některých duchovních téměř beznadějně.

Nu a právě zmíněné otazníky, které svým způsobem nejen znepokojují, ale v určitých situacích bez nadsázky trýzní lidské srdce, jsou také tím existenciálně nejzásadnějšim východiskem křesťanské teologie stvoření. Nikoho by proto nemělo překvapovat, že uvedená partie dogmatické teologie nečerpá jen a jen z Bible a prohlášení magisteria, nýbrž vydatně také z filosofie, která se snaží shrnovat, napřimovat a dovršovat zápolení, které se na tomtěž kolbišti odehrává od okamžiku, kdy se na naší planetě objevili první lidé.

⁹ Před mnoha desetiletími mi jako mladíkovi, když jsem se vyslovoval kriticky k vyšší hierarchii, jeden starší moudrý kněz vůbec nevyčinil a s úsměvem mi vyprávěl následující anekdotický příběh, který se možná odehrál i docela jinak. Napoleon měl poslat svého emisara do Vatikánu s ultimativními požadavky vůči katolické církvi. Příslušný kardinál nereagoval, a tak císařský zplnomocněnc odcházel. Najednou však zaslechl, že ho kardinál volá zpátky. I pomyslel si, že onen pán oblečený v purpuru přece jenom dostal rozum. Kardinál mu pak měl říci: „Vyřidte, prosím, jeho císařskému veličenstvu, že papežům, kardinálům, biskupům a farářům se za osmnáct století církev zničit nepodařilo, a proto je naprosto jisté, že i jeho císařská výsosť na to bude nevyhnutelně krátká.“

Určitým dokladem právě konstatovaného je to, že z očí malých dětí vyzařuje spontánní prožitek ještě nereflaktované nesamozřejmosti všeho, co je obklopuje. Existence tvorů i ta naše vlastní promlouvá jen k tomu, kdo celou svou bytostí zakouší údiv nad bezprostředně prožívanou existencí, dech vyrážející úžas nad nádherou i děsivou nezměrností propasti jménem kosmos, oslnění nejroztodivnějšími formami života, i svíravou tíseň provokovanou vpravdě šílenou překérností našeho pobytu na planetě Zemi. Žid, křesťan i muslim řekne, že tohle všechno jsou doteky s naším bytostným určením jménem stvořenost – kreaturalita. **A právě prožitek vlastní kreaturality je nejen nejhlubší studnicí, z níž v posledním důsledku vyvěrá teologie stvoření, ale také nejvyšším kritériem její věrohodnosti.** Každý, kdo vezme tuto knihu do rukou, totiž bude její obsah nevyhnutelně poměřovat svým osobním prožitkem kreaturality.

Nemůžeme mít ani stín pochybnosti o tom, že dávní bibličtí svatopisci vstupovali do mentální arény jménem stvoření právě branou vlastní kreaturality, kterou pochopitelně interpretovali ve světle své širší náboženské zkušenosti. Z řečeného ovšem vyplývá v první řadě to, že **tajemství veškerého stvoření vnímáme vždy, ať chceme a uvědomujeme si to, anebo nechceme, případně si to neuvědomujeme, prismaticem vlastní kreaturality, a proto antropologie vstupuje do hry nevyhnutelně i tehdy, když mluvíme o prvním stvoření, tedy o bodu nula existence našeho světa.** Teologie stvoření je tudíž nevyhnutelně buď předpolím, anebo pevnou součástí teologické antropologie. Následně by mělo být zcela jasné, že **teologie stvoření prostě nemůže předstírat, že není spiritualitou a že nesleduje soteriologické zaměření spjaté s otázkou po smyslu bytí a po řešení zapeklité provokace, jíž je prožitek nesmyslnosti konkrétně zakoušeného zla.**

A právě proto vlastní dogmatické zpracování tajemství stvoření implikuje východiska a potýká se s existenciálními otázkami, které s vlastním kompetenčním polem přírodních věd v zásadě nesouvisejí. Přírodní vědy se ze své vlastní povahy neobírají otázkami po smyslu naší existence, po problematice fyzického a mravního zla atd. Sřet mezi přírodovědou a dogmaticky koncipovanou teologií je tudíž kvůli jejich zcela odlišnému zaměření v zásadě nemožný. Onen spor existuje, odehrává se však na docela jiné platformě, kde proti sobě stojí křesťanský světonázor na jedné straně a onen materialistický, ateistický na straně druhé. Do hry pochopitelně mohou vstupovat také jiné světonázorové varianty zbožštění světa nebo autodeifikace člověka.

Pro úplnost je vhodné již na tomto místě vyjasnit níže aplikovanou terminologii, protože slovo „stvoření“ je vskutku víceznačné. Výrazem „prv-

ní stvoření“ (*creatio prima*) se označuje tajemství počátku existence našeho světa, tedy jeho materiality, prostorovosti a časovosti. S tím pak velmi úzce souvisí sousloví „ustavičné stvoření“ (*creatio continua*), protože nesamozřejmost světa věřícímu vydává svědectví o nevyhnutelnosti udržování stvořené existence Bohem stvořitelem. Něco jiného je takzvané „druhé stvoření“ (*creatio secunda*), jež se týká ztvárňování světa v souladu s jeho vlastními zákonitostmi od prvních shluků částic přes pramlhoviny, prahvězdy a tak dále až po vznik-stvoření člověka. Vyložene soteriologickou a eschatologickou valenci má takzvané „nové stvoření“ (*creatio nova*), což je již v našem času se počínající a odehrávající vědomé putování člověka k cílovému tvaru stvoření. Počátek nového stvoření leží v srdci člověka, který díky proměně smýšlení dostává pomyslné „nové srdce“, a tak se restauruje a napřimuje jeho kreaturalita, která je v tomto světě nevyhnutelně poznamenána vykolejeností, zkažeností, zatemněností...

A právě zde narážíme na jeden ze základních svizelů křesťanské teologie stvoření. **Jestliže základním zřídlem celého tohoto uvažování je osobní kreaturalita, pak křesťanský pohled na stvoření může být srozumitelný jedině tomu, kdo prochází proměnou smýšlení a jehož vlastní stvořenost se očisťuje, napřimuje, obnovuje.** Kdo zásadně odmítá vstupovat do tohoto ne právě snadného a spásonosného procesu, bude poměřovat mou teologii stvoření prismaticem vlastního způsobu prožívání kreaturality, a proto mnohé pro něho bude nevyhnutelně nesrozumitelné, ba nepřijatelné. Jelikož rozhodně nemíním nikomu způsobovat zbytečné trápení, dotýčným osobám v duchu upřímné lásky k bližnímu dobře radím, aby přestaly číst, a věnovaly se takové činnosti, při níž budou cítit upokojení, a nikoli trýzeň, kterou by pro ně představovaly následující stránky.

3. Stvoření a stvořenost jsou dva vztahy plus velkodušná darovanost

Každý, kdo se chce zabývat problematikou stvoření, naráží hned na počátku na určité dilema: Mám pojednávat o Stvořiteli, anebo o jeho díle? Slovem „stvoření“ se míní působení Stvořitele, anebo jeho výsledný efekt? Každému je jasné, že význam výrazu „stvoření“ nezávisle na jazyku a fonetické podobě daného slova pokrývá jedno i druhé, takže někdy nám činí obtíže v určitých vypovídacích konstelacích oba těsně propojené významy rozlišovat.

Uvedené dilema ovšem pomíjí v okamžiku, kdy si jasně uvědomíme vztahovost mezi Stvořitelem a jeho dílem. Onen vztah Boha ke světu a následně

světa k Bohu se „navenek“ začaly projevovat spolu s tajemstvím darovanosti, která díky fascinující svobodě osob Trojice od sebe umožňuje existenci naší nesamozřejmosti, v „okamžiku“, kdy se poprvé odehrálo ono: „I řekl Bůh“, jak o tom obrazně vypovídá první kapitola knihy Genesis. To je mimochodem také důvod, proč byla právě tato biblická slova zvolena jako titul monografie, do jejíž četby se nyní snažím zájemce uvádět. Díky právě nastíněnému upřesnění, které bude na dalších stranách hrát klíčovou roli, se vyhýbám dvěma možným jednostrannostem, totiž mluvení jen o Bohu stvořiteli, anebo vypovídání pouze o jeho díle. Řečeno jinak, hned na počátku bez jakéhokoli ohrožení proplováme mezi Skyllou monologického teocentrismu a Charybdou rovněž tak monologického antropocentrismu či kosmocentrismu.

Jednou ze základních nedomyšleností klasické manualistiky je to, že uvedená skutečnost není povýšena na nosnou strukturu celého traktátu o stvoření. V současných kreatologiích se o dané vztahovosti sice hovoří, dokonce se přiznává, že musí mít trinitární základ, nenarazil jsem však ani na jednoho autora, který by jasně vyjádřil, že **ve skutečnosti se musí jednat o vztahy dva, totiž Boha ke světu a člověku v něm na jedné straně a o vztah světa, a zejména člověka k Bohu na druhé straně, což vše je nesené mystériem darovanosti, prezentované ve vyprávění o stvoření oním Duchem, který se vznášel nad vodami. A právě o těchto dvou vztazích i darovanosti je celá teologie, přičemž traktát o tajemství stvoření představuje jakýsi prazáklad všeho ostatního, neboť každé další systematickoteologické pojednání se zabývá určitým aspektem Božího působení v oboru jeho nesamozřejmého díla „navenek“.**

Vztah Boha ke světu bych pojímal jako stvoření, zatímco vztah světa a člověka k Bohu bych vnímal jako stvořenost, kreaturalitu. Darovanost prostupuje nejen stvořený analogát otcovství, ale jako ve svobodě nabízená šance na naše dovršení proniká též naši kreaturalitu, což tradiční teologie definuje jako milost. Obecně platí, že mezi dvěma lidmi existují dva vztahy, totiž jednoho k druhému a druhého k prvnímu. Jak jinak by potom bylo možné milovat nepřátele? Uvážíme-li navíc, o čem pojednává celé Písmo svaté, pak nezbývá než konstatovat, že o vztahu Boha ke světu a člověku na jedné straně a o vztahu světa k Bohu, který vrcholil v odpovědi člověka Bohu, a to právě díky již vícekrát skloňované darovanosti. O čem jiném by tedy měla být celá teologie, když ne právě o těchto dvou, respektive třech vztazích? Padá tak dilema teocentrismus × antropocentrismus, protože správně dialogicky koncipovaný antropocentrismus ze strany Boha přímo volá po dialogickém teocentrismu ze strany člověka, jeho obrazu.

Výše jsem hovořil o prvním stvoření, ustavičném stvoření, druhém stvoření a novém stvoření. Převeďte-li se slovo „stvoření“ na ony dva vztahy, pak máme před očima společného jmenovatele všech „druhů“ nebo „forem“ stvoření, a tak jsme zároveň s to vnímat jejich úzkou souvislost. **Současně vyplývá na povrch, že stvoření je z biblického hlediska vlastně ustavující smlouva, do jejichž tajů začínáme pronikat až na základě úmluvy Jahveho s Abrahamem, Mojžíšem, králem, prorokem a především národem,¹⁰ konečně pak díky definitivnímu vyjádření těžce prazákladní smlouvy v postavě a životním příběhu Ježíše z Nazareta.**

Z řečeného vyplývají další zcela zásadní systematickoteologická konstatování: Teologie stvoření nevyhnutelně implikuje mluvení o Bohu, tedy teologii v úzkém slova smyslu, nejde v ní tolik o kosmologický obraz světa, nýbrž spíše o naši představu Boha. Pokud teologie stvoření hovoří o světu a člověku, pak vždy v souvislosti s jejich vztahem k Bohu. Svět i člověk jsou totiž mimo jiné i velkolepým zjevením Boha, které bývá někdy definováno také jako přirozené. Jistým způsobem můžeme zároveň konstatovat, že stvoření zjevující Boha představuje onu přirozenou potencialitu, která se v křesťanství rozvíjí v podobě svátostí, jejichž jednotlivé druhy představují specifické situační aktualizace prazákladní smlouvy stvoření, respektive stvořenosti. Opět tak vychází najevo, že teologie stvoření je nejen teologií v úzkém slova smyslu, nýbrž také antropologií, nyní rozšířenou na celek reality, a zároveň nevyhnutelně spiritualitou.

Bibličtí autoři, kteří vypovídají o stvoření, jistě vycházeli z vlastního hluboce existenciálního zájmu o již výše připomenuté základní otázky, s nimiž se dříve nebo později musí nevyhnutelně vyrovnávat každá lidská bytost¹¹: Kdo jsem, odkud přicházím, kam směřuji, jaký je smysl mé existence, jak se stavět k tíživému tajemství zla a smrti? Z řečeného ovšem vyplývá, že biblická nauka o tajemství stvoření je jako veletok, do něhož ústí mnoho potoků a řek různých náboženských a posléze filosofických pokusů o odpovědi na výše

10/ Je-li manželství chápáno také jako určitá smlouva, pak není divu, že i tato analogie může vstupovat do hry coby metaforické vyjádření daného tajemství. Na místě však rozhodně není uplatňování pohádkové romantiky nevyhnutelného a trvalého štěstí právě seždaných, protože vedle životodárnosti oné smlouvy a její perichoretické povahy vychází na povrch také její dramatická, související namnoze se zradou, jak to mistrně vyjadřuje prorok Ozeáš. Nevěrnost smlouvě je pak snadno identifikovatelná s cizoložstvím a prostitucí.

11/ Nauka o stvoření: „... objasňuje totiž odpověď křesťanské víry na základní otázky, které si kladli lidé všech dob: Odkud pocházíme? Kam jdeme? Jaký je náš původ? Jaký je náš cíl? Odkud pochází a kam směřuje všechno, co existuje?“ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, čl. 281.